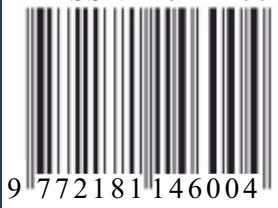

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

3/2023

E-ISSN 2181-1466

9 772181 146004

ISSN 2181-6875

9 772181 687004

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2023, № 3

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.
Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvoohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.
Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Rasulov To'liqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Mas'ul kotib: Shirinova Mexrigiyo Shokirovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Djurayev Davron Raxmonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov Baqo Bafoyevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor (Andijon davlat Pedagogika instituti rektori)

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori (O'zR FA tarix instituti yetakchi ilmiy xodimi)

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoir Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, dotsent

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS		
ANIQ VA TABIIY FANLAR *** EXACT AND NATURAL SCIENCES *** ТОЧНЫЕ И ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ		
Norqulov J.F., Azimov R.B., Amirov A.A.	G'ildirak tishlariga ta'sir qiladigan eguvchi kuchlanishni tish yuzasi qattiqligiga bog'liqligini o'rganish va takomillashtirish	3
Tukhtaev B.J., Kanokova Sh.Z., Xudoyberdiyeva Sh.A., Olimov X.K.	Анализ средних поперечных импульсов частиц при столкновении Au+Au и Pb+Pb в сфере энергии $(s_{nn})^{1/2}=62-5020$ GeV	8
Masharipov S. I.	Hardy Littlewood Polya relation for nonlinear reflections	12
Umarov S.H., Hasanov N.Z., Hallokov F.K., Narzullaeva Z.M.	Effect of pressure and thermal expansion on the optical absorption edge and the deformation potential model in TLGAS ₂	16
Xayitova X.G'.	Ikkinchi tartibli matritsaviy model operatorning ba'zi spektral xossalari	23
Aliyeva T.A.	Features of the natural growth development of urban population in Nakhchivan economic region	29
TILSHUNOSLIK *** LINGUISTICS *** ЯЗЫКОЗНАНИЕ		
Asadov T.H.	O'zbek tilidagi murakkab tarkibli ayrim affikslarning tabiati xususida (ravishga nisbat beriladigan affikslar misolida)	37
Azimov I.M.	Miyon Buzrukning adabiy til, istiloh masalalariga munosabati	42
Bozorova R.Sh.	Nemis tilida gidronimlarning kelib chiqish tarixi	48
Davlatova M.H.	Ikkilamchi predikat bilan ifodalanadigan rezultativ tuzilmalar turlari xususida	55
Fayzullayev O.M., Ergasheva G.R.	Lingvomadaniyatshunoslikning fan sifatida shakllanishi, rivojlanish bosqichi va sohani o'rganishga doir yondashuvlar	60
Shirinova M.Sh., Rzayeva Ch.V.	Kinofilmlar tilida evfemizmlarning tutgan o'rni va ahamiyati	64
Хидирова Г.Х.	Замонавий терминологияда терминнинг объектив таърифи, тавсифи ва чегарасини ажратиш муаммолари	69
Hamroyeva N.N.	Shaxslararo muloqot jarayonida dialogik diskursning o'rni va kommunikativ strategiyalar	76
Ismoilova D.R.	Language crimes in English language	81
Narzullayeva F.O.	Tilning nominativ va ekspressiv funksiyalarining o'rganilishi	85
Rabieva M.G'.	Olamning kontseptual manzarasi kognitiv tajribaning muhim komponenti sifatida	90
Rasulov Z.I., Sharopov Sh.Sh.	Kooperatsiya tamoyilining pragmalingvistikadagi o'rni	94
Uzakova L.A.	O'zbek va ingliz tillarida to'y bilan bog'liq leksik birliklarning lingvokulturologik tadqiqi: ingliz to'y marosimlarini o'rganish	99
Xolova Sh.D.	"Avoir" fe'li ishtirokidagi inson his-tuyg'ularini ifoda etuvchi frazemalar tarjimasining o'ziga xosliklari	103
Xudoyev S.S.	O'zbek va nemis topishmoqlarida metaforik birliklarning antropotsentrik tadqiqi	108
Xusainova Z.Y.	Tabiiy tilni qayta ishlash (NLP)da stemming jarayoni tavsifi	113
Yusupova D.Y.	Euphemistic findings of the poet Halima Khudoiberdiyeva	120

Одилова Г.К.	Болалар адабиётда глуттоник дискурс таржимасида услуб ва маъно адекватлиги	126
Жумаев А.А.	Ўзбек ва немис бадий матнларида орнитопэтонимларнинг маъно оттенкалари	132
Murtazoyev O.N.	Intertekstuallikning tilshunoslikda qoʻllanilishi	136
ADABIYOTSHUNOSLIK *** LITERARY CRITICISM *** ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ		
Oʻrayeva D.S., Adizova O.I.	Folklore in the context of modern culture	140
Eshonqulova G.T.	Badiiy asarda maʼnoni implisit ifodalashning kommunikativ strategiyalari	149
Курбанов С.С.	“Ўткан кунлар” романида оқил оталар образи талқини	154
Muxammadova M.M.	"Koʻhkan" taxallusi bilan sheʼrlar yozgan Shayboniy hukmdor talqini	158
Ganieva O.Kh., Rajabova Z.T.	The concept of the motif of loneliness in 20th century American literature	163
Sultonova D.S.	Ingliz adabiyotida kriminal mavzudagi prozaik asarlar taraqqiyoti	167
Umarov U.A.	Characteristic features of hero archetype in the example of Harry Potter	171
Umurova N.R.	“Iqromoma” va islom falsafasi	176
Urmonova N.M.	The deontology of translation and interpretation	181
Babayev O.A.	Jaloliddin Rumiy asarlarining arab tiliga qilingan tarjimalarda gʻarb tarjimalari taʼsiri	186
Бахронова М.А.	Бадий адабиётда касалликлар рамзи	191
Бокарева М.А.	Пути развития русского реализма рубежа хх-ххі веков: от соцреализма до экзистенциального постреализма	196
Жамилова Б.С.	Ўзбек ва турк болалар адабиётдаги муштарак туйғулар	203
Nuritdinova Sh.S.	Hamza Imonberdiyev sheʼriyatida ramziylik va erk motivi ifodasi	210
Ражабова Р.З., Ражабова Г.З.	Эртак жанри стилизациясининг асослари ва тараққиёт хусусиятлари	215
Usmonova Z.H.	Rey Bredberining “Marsga hujum” (“Марсианские хроники”) asarida tarjima xususiyatlari va tarjimon uslubi	221
Sadigova N.E.	Romanticism of Byron and his work “Cain”	227
MATNSHUNOSLIK VA ADABIY MANBASHUNOSLIK *** TEXTOLGY AND LITERARY SOURCE STUDY *** ТЕКСТОЛОГИЯ И ЛИТЕРАТУРНОЕ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ		
Maqsudova N.U.	Ziyovuddin Haziniy sheʼrlarining manbalari	233
“NAVOIY GULSHANI”		
Ражабова М.Б.	Риёву ужду ҳасад дафъин эт ...	237
PEDAGOGIKA *** ПЕДАГОГИКА *** PEDAGOGICS		
Bahronova B.B.	Abdurauf Fitratning axloqiy-tarbiyaviy qarashlari	240
TARIX *** ИСТОРИЯ *** HISTORY		
Muminov D.A.	Samarqandga evakuatsiya qilingan sanoat korxonolari va ularning faoliyati	244
Raxmatulloyev M.X.	Mustaqillik yillarida Oʻzbekistonda ommaviy axborot vositalarining tarixi va rivojlanish bosqichlari	249
Xakimov J.N.	Buxoro amirligi va Rossiya imperyasining savdo-sotiq munosabatlarining yoʻlga qoʻyilishi	253

TILNING NOMINATIV VA EKSPRESSIV FUNKSIYALARINING
O'RGANILISHI

Narzullayeva Firuza Olimovna,
Buxoro davlat universiteti
Tarjimashunoslik va ingvodidaktika
kafedrasi o'qituvchisi
f.o.narzullayeva@buxdu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada tilning nominativ va ekspressiv funksiyaga ega ekanligi, til elementalrida, ayniqsa, so'zda o'z aksini topishi hamda ularning ingliz va o'zbek tillarida qo'llanishi, tilshunoslikda semasiologik yo'nalishdagi tadqiqotlar, olib borilishi, pragmatika – hodisa, predmetni anglatib, so'z, shu bilan birga uning dinamik butunlikdagi, tarixiy borliqdagi aloqa va munosabatlarini ham bildirishi. "Borliqning bir bo'lagini" va bu bo'lakning mazkur borliqning boshqa unsurlariga nisbatan munosabatini tushunishini aks ettiradi. Bu munosabatlarning muayyan davrdagi jamiyat va xalq tomonidan qanday anglashilgani va anglashilayotganini aks ettirishi haqida fikr yuritiladi

Kalit so'zlar: nominativ, ekspressiv, stilistik bo'yoq, qo'shimcha ma'no, semasiologiya, pragmatika, denotativ, konnotativ, ingerent, adgerent.

Аннотация: В данной статье рассматривается тот факт, что язык имеет номинативно-экспрессивную функцию, что находит отражение в языковых элементах, особенно в словах, и их употреблении в английском и узбекском языках. Исследование в направлении семасиология в языкознании, прагматика - явление, предметное значение, в то же время выражает связь и отношения в динамическом целом, историческом бытии, и отражает понимание «части бытия» и отношение этой части к другим элементам этого бытия. Приводятся мнения о том, как эти отношения понимались и понимаются обществом и людьми определённого периода.

Ключевые слова: номинатив, экспрессив, стилистическая окраска, дополнительное значение, семасиология, прагматика, денотатив, коннотатив, ингерент, адгерент.

Annotation: This article discusses the fact that language has a nominative and expressive function, which is reflected in language elements, especially in words, and their use in English and Uzbek languages. Research in the direction of semasiology in linguistics, pragmatics - phenomenon, object meaning, the word, at the same time, it expresses the communication and relations in the dynamic whole, the historical existence, and reflects the understanding of "a part of existence" and the relation of this part to other elements of this existence. It is thought about how these relations were understood and are being understood by the society and the people of a certain period.

Key words: nominative, expressive, stylistic color, additional meaning, semasiology, pragmatics, denotative, connotative, inherent, adherent.

Kirish

Kishilar orasida muhim aloqa vositasi bo'lgan til nominativ, kommunikativ xususiyatlarga ega bo'lgan murakkab hodisadir. Tilning nominativ va ekspressiv funksiyaga ega ekanligi, til elementalrida, ayniqsa, so'zda o'z aksini topadi.

Tilshunoslar tilda ikki xil ma'no: denotativ (atash) va konnotativ (qo'shimcha) ma'no mavjudligini qayd etadilar. So'zning qo'shimcha ma'nosi turli nomlar bilan ataladi. Chunonchi stilistik bo'yoq, qo'shimcha ma'no (созначение), ekspressiv ma'no ottenkasi. So'z semantikasi faqat denotativ (atash) ma'nosi bilan cheklanib qolmay, so'zda konnotativ ma'no ham mavjud. Keyingi davrdagi ilmiy ishlarda til birliklaridagi denotativ ma'nolar umumtilshunoslikda atroflicha o'rganilganligi qayd etilgan.

So'zning denotativ (atash) ma'nosiga bag'ishlangan turli darslik, o'quv qo'llanmalari, monografik tadqiqotlar yaratilgan. Ammo konnotativ ma'no til yaruslarining barchasida mavjudligiga qaramasdan, ular to'g'risida hali yetarlicha ilmiy xulosalar chiqarilmagan. Bu tilshunoslikda semasiologik yo'nalishdagi tadqiqotlar olib borishni kuchaytirishini taqozo etadi.

Konnotativ ma'noning turlari, ularning so'zni til va nutq elementi sifatida olingan holatlarda so'z semantikasiga munosabati, shuningdek, fonetik vositalarda ifodalangan konnotativ ma'nolar, ya'ni nutq

tovushlarining talaffuzi bilan bog'liq uslubiy xususiyatlar, tilda mavjud supersegment fonetik vositalarda ifodalangan qo'shimcha ma'no "bo'yog'i" hamda morfologik birliklarda ifodalangan konnotativ ma'nolar tadqiqi kabi qator masalalar tilshunoslikda haligacha uzil-kesil o'z yechimini topganicha yo'q. Bu haqda tilshunoslikda turlicha qarashlar mavjud bo'lib, ba'zi olimlar so'zning konnotativ ma'nosi so'z semantikasi komponentiga kirmaydi,- degan fikrlarni bildirsalar, boshqa tilshunoslar konnotativ ma'no so'z semantik strukturasiyining bevosita tarkibiy qismlardan biri deb qaraydilar.

Ayrim tilshunoslar esa, konnotasiya so'z pragmatikasining bir qismi deb ta'riflaydilar. Ilmiy adabiyotlarda esa konnotasiya denotasiyaga ilova qilingan, til birligining konnotativ ma'no ifodasi, uning atrofini o'rab olgan qo'shimcha semalardir degan ta'riflar mavjud.

Konnotasiya til birliklari semantikasiga kiruvchi semantik mavjudlik bo'lib, u nutq subyektiyining borliqqa emotiv baholash va uslubiy belgilangan munosabatini ifoda etadi. Tilshunoslikda konnotasiyani tadqiq etishda xuddi shu tarzda pragmatik baho hisobga olinmoqda. Pragmatika hozirgi davr tilshunosligida nisbatan torroq ma'noda tushuniladi. Fikrimizcha, tilda doimiy (turg'un) holatga ega bo'lgan pragmatik axborot lingvistik qiziqish tug'dirdi. Ushbu fikrdan kelib chiqib, biz pragmatika deb, so'zlovchi tomonidan til birligida mustahkamlangan quyidagi uch narsaning baholashini tushunamiz: axborot predmeti bo'lgan borliqni, axborot mazmunini va adresatini.

Bevosita "pragmatika" terminini akademik V.V.Vinogradov ishlarida uchramaydi, ammo u tilning turli birliklarida real pragmatik ma'lumotlar mavjudligini qayd etadi.

"Pragmatika – hodisa, predmetni anglatib, so'z, shu bilan birga uning dinamik butunlikdagi, tarixiy borliqdagi aloqa va munosabatlarini ham bildiradi." Borliqning bir bo'lagini" va bu bo'lakning mazkur borliqning boshqa unsurlariga nisbatan munosabatini tushunishini aks ettiradi. Bu munosabatlarning muayyan davrdagi jamiyat va xalq tomonidan qanday anglashilgani va anglashilayotganini aks ettiradi".

Konnotasiya so'zining birinchi marta tilshunoslikda termin sifatida qo'llanilishini kuzatish murakkab. Biroq shuni aytish mumkinki, XIX asrning o'rtalarida sinonimik lug'atlar nazariyasi va ularni yaratish amaliyoti bilan bog'liq bo'lgan ingliz leksikografik adabiyotida "konnotasiya" termini ikki xil ma'nosi shakllangan. Birinchidan, konnotasiya-so'zning izohida bevosita kiritiladigan leksik ma'nolarning "qo'shimcha" (modal, emosional –ekspressiv) elementlari deb qaralgan. Ikkinchidan, konnotasiya – narsa va borliqning boshqa obyektini qonuniy baholash so'zining bevosita leksik ma'nosiga kiritilmagan. XIX asrga kelib, konnotasiya so'zining yuqorida ko'rib chiqilgan ma'nolaridan tashqari yana bir necha ma'nolari (izohlari) borligi aniqlandi. Ushbu izohlar talqinida konnotasiya terminiga turli ta'riflar berilganligi aniqlandi. Chunonchi, konnotasiya denotasiyaga qaramaqarshi ma'no (logik qarash); konnotasiya so'zning sintaktik valentligi (psixolingvistik qarash); konnotasiya –majoziy unsurlarga (elementlarga) asoslangan ko'chma ma'no; konnotasiya leksik ma'noning majburiy bo'lmagan, qo'shimcha ikkinchi darajali (fakultativ) unsuri (element) ekanligi qayd qilngan.

Asosiy qism

Yevropa va rus tilshunosligida konnotasiya, konnotativ ma'no terminlari I.A. Melchuk, L.I. Iordanskaya, A.K. Jolkovskiy, K. Byuler, A.V. Isachenko, R.Tokariy, Y. Bartminskiy kabi yetuk olimlarning ishlarida uchraydi. Konnotasiya so'zining evolyusiyasi va uning turlicha qo'llanishi ta'rifi A.V. Barovskiy ishlarida to'liq yoritilgan. Ammo shuni alohida ta'kidlash lozimki, Y.J. Uotli XIX asrning eng mashhur kitobi "Selection of synonyms" (1951) "Sinonimlar saylanmasi" so'z boshida konotasiya so'zining izohida bevosita kiritiladigan leksik ma'nolarning qo'shimcha (modal, emosional - ekspressiv elementlari) deb ta'riflangan. Rus tilshunosligida ham konnotasiya termini izohiga turlicha fikrlar orqali yondashilgan, V.V.Vinogradov, P.A. Pletnevning A.K. Grotga (1945-yil 29-sentyabr) yozgan maktubidan quyidagi iqtibosni keltiradi: "Men tilda mutlaq bir xil ma'noga ega bo'lgan so'zlar yo'qligini aniqladim, chunki leksik ma'no bilan birgalikda har bir so'z bilan miyaga asr, xalq, joy, hayot g'oyasi keladi. Buning hammasi oddiy misol "борода" va "брада" asosida aniqladim. Birinchi so'z o'quvchi xayolida rusni, uning erkagi, savdogari, ruhoniysi ko'rinishida gavdalantiradi. Ikkinchi so'z esa, biz yahudiy patriarxlarni (oliy ruhoniylilik mansabi) davriga, sharq xalqlari hayotiga olib kiradi, chunki bu so'z ongimizda cherkov (ya'ni diniy) kitoblardan kirib qolib o'rnanishgan; Termining bunday tafovutli bo'lishi tarixiy nuqtai nazardan aniq, bunga sabab bu termin turli xil fan doirasida yuzaga keladi. Shu sababdan garchi keyingi yillarda lisoniy birliklarning konnotativ aspektiga qiziqish ortgan bo'lsa-da, konnotasiya tushunchasi turli fan doirasida turlicha talqin etilmoqda. Jumladan, uslubshunoslikda konnotasiyaga uslubiy ma'no sifatida qaralib, uni emosional bo'yoq bilan bog'lab o'rganiladi. Tarjimashunoslikda konnotasiyaga pragmatik ma'no sifatida qaraladi. Ma'noni sistem aspektida o'rganuvchi semasiologlar konnotasiyaga ekspressiv bo'yoq, emotiv ifoda tarzida qaraydilar. Psixologik yo'nalishdagi tadqiqotlarga esa konnotasiyaga semantik assosiasiyalar sifatida yondashiladi. Ushbu terming qanday baho berilmasin, baribir uning asosiy vazifasi

nutq pragmatikasi bilan bevosita va uzluksiz bog'langan ta'sir etish funksiyasidir. Bu ta'sir ifodalanayotgan fikrning so'zlovchi uchun qay darajada muhimligini adresatga yetkazish jarayonida yuzaga chiqadi. Nutq subyekti bo'lgan so'zlovchining borliqqa munosabati-bu baholashi muhim sanaladi. Lingvistika doirasida yuqoridagi sanalgan ma'nolarning saqlanib qolinishini tushunish ancha mushkul, chunki konnotasiya terminini deyarli hamma ma'nolari uchun hozirgi tilshunoslik batafsil va mantiqan aniq tushunchalarga ega, ya'ni modallik doirasi, baholash komponenti, semantik – sintaktik valentlik va hokazo. Bunda konnotasiya terminiga daxldor bo'lib faqatgina bitta ma'no (izoh) qoladi, bu berilgan so'zning nomi bo'lgan bog'liq obyektining mazkur tilda qonunlashtirilgan baholanishidir.

So'z semantik strukturasi o'rganishda ikki xil konnotasiya mavjudligi qayd etiladi: ingerent konnotasiya – so'z kontekstdan tashqari olingan holatda unga xos bo'lgan konnotativ ma'no va adgerent konnotasiya - so'zda ma'lum kontekstda hosil bo'ladigan konnotativ ma'no. E.Qilichev o'zining "Badiiy tasvirning leksik vositalari" monografiyasida bu haqda asosli fikrlarni bayon etgan. Uning fikricha, konnotativ ma'no so'z semantikasidan denotativ ma'no ajratilgandan keyin hosil bo'ladigan ayirmaga teng, ya'ni konnotativ ma'no (K) teng so'z semantikasi. (S) ayiruv denotativ ma'noga (D) yoki K=S-D.

Ingerent va adgerent konnotasiyani izchillik bilan farqlash lozim, chunki har ikkalasini farqlamasdan turib, na so'z semantikasini o'rganish va na konnotativ ma'noni so'zning semantik strukturasi kirish kirmasligini hal etish mumkin. Har qanday konnotativ ifodalarda denotativ ma'noga xos ma'lum semalar saqlangan. so'zlovchi pragmatik maqsadini namoyon etishda ana shu sema (belgi)ni nazarda tutadi. Shu sababdan denotasiya subyekti baholash va tushunish vazifasini bajaradi. Shu boisdan konnotasiyaga, oddiy birlashtiruvchi halqa sifatida emas, balki so'z (va boshqa til birliklari)ning barcha ma'nolari asosida obyektivlik va subyektivliklarni bog'lovchi vosita sifatida munosabatda bo'lish talab etiladi. Chunonchi, har qanday konnotativ ifodalarda denotativ ma'noga xos bo'lgan ma'lum belgi (semalar), albatta, ifodalangan bo'ladi. Til tadqiqotchisi M.Mamadaliyeva o'zining "O'zbek tilida nominativ birliklarning konnotativ aspekti" nomli ishida asosli faktlar bilan isbotlaydi. Uning fikricha, konnotativ ma'no tasodifan sodir bo'lmaydi, u ma'lum asoslarga tayangan holda paydo bo'ladi va har qanday konnotativ ma'noda denotativ ma'no saqlanadi.

Konnotasiya hozirgi davrda uch yo'nalishda o'rganilmoqda. Birinchi yo'nalish semantik yo'nalish bo'lib, J.Yelmesleva, R.Barta ishlarida ko'zga tashlanadi. Ikkinchi yo'nalish psixolingvistik yo'nalish bo'lib, bu yo'nalishga xos fikrlar A.Leontev, L.Zalevskeya ishlarida olg'a surilgan. Uchinchi yo'nalish sof lingvistik yo'nalish bo'lib Sh.Balli, V.N.Teliya kabi tilshunoslarning ishlarida uchraydi. Ammo o'zbek tilshunosligida sof konnotativ yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar kam sonli bo'lib, pragmatikaga oid tadqiqotlardagina ayrim fikr-mulohazalar bildirilgan. Jumladan, o'zbek tilshunosligida ekspressiv bo'yoqning barcha turlarini o'z ichiga olgan tushunchalar keng tarqalgan bo'lib, ular quyidagilar: ekspressivlik (A.Abdullayev), uslubiy ma'no (G.Abdurahmonov, M.Sodiqova), metaforik ma'no (B.Umrzoqov), pragmatik ma'no (Z.Tohirova), stilistik sema (Sh.Rahmatullayev), ekspressiv ma'no (E.Begmatov), emosional ekspressiv bo'yoq (A.Shomaqsudov, B.O'rinboyev), konnotativ ma'no (E.Qilichev, A.Mamatov, S.Karimov), fonetik vositalarda ifodalangan konnotativ ma'no (A.Haydarov), fonografik vositalarda ifodalangan konnotativ ma'no (G.Yaxshiyeva) fonosemantik vositalarda konnotativ ma'no (Z.Qobilova). Tildagi barcha yaruslar bir-biri bilan uzviy aloqada bo'lgani kabi, fonetika va stilistika o'rtasidagi bog'lanish tufayli fonetik uslubiyat paydo bo'lgan.

Fonetik vositalarda ifodalanayotgan konnotativ ma'nolarning jozibadorligi tilning turli yaruslarida o'zaro aloqadorlikda namoyon bo'lganligi sababli ularda uslubiy imkoniyatlar katta bo'ladi. Odatda, tildagi biror xususiyat leksik va grammatik jihatdan to'la namoyon bo'lmasa, fonetik tomondan ekspressiv shakllantirish natijasida to'ldiriladi.

Shunday qilib, barcha til birliklari konnotativ ma'nolarga ega. Ular tilshunoslar tomonidan bir qadar o'rganilgan. So'zdagi nutq tovushlarning turli xil talaffuzi xilma-xil konnotativ ma'nolarni hosil qiladi. Bunday ma'nolar so'zdagi denotativ ifodaga ilova bo'lib, u so'zlovchi va tinglovchining turli xil munosabati: ichki – hayajoni, xursandligi va xafa bo'lishi, rozilik, taajub, yalinish, hayratlanish, kinoya, istak – tilak, ta'sirlanishni aks ettiradi. Nutq tovushlarida ifodalangan konnotativ ma'no ularning paradigmatic va sintagmatik munosabatida yaqqol namoyon bo'ladi. Nutqning tovushning tuzilishi fikr mazmuni bilan organik bog'langan ahamiyatga ega bo'ladi. Badiiy nutqda adgerent konnotasiya boshqa nutq uslublariga qaraganda kuchli ifodalangan bo'ladi. Nutqda qo'shimcha ma'no bo'yog'i nafaqat unli yoki undosh tovushlarning turli xil talaffuzida, balki supersegment vositalar yordamida ham faol ro'yobga chiqadi.

Xulosa

Ma'lumki, barcha til birliklari konnotativ ma'noga ega. Ular tilshunoslar tomonidan bir qadar o'rganilgan. Shunga qaramay, bu sohadagi ilmiy izlanishlarni yanada davom ettirish davr talabidir. So'zdagi nutq tovushlarning turli xil talaffuzi xilma-xil konnotativ ma'nolarni hosil qiladi. Bunday ma'nolar so'zdagi denotativ ifodaga ilova bo'lib, u so'zlovchi va tinglovchining turli xil munosabati: ichki- hayajoni, xursandligi va xafa bo'lishi, rozilik, taajub, yalinish, hayratlanish, kinoya, istak-tilak, ta'sirlanishni aks ettiradi. Nutq tovushlarida ifodalangan konnotativ ma'no ularning paradigmatic va sintagmatic munosabatida yaqqol namoyon bo'ladi. Nutqning tovushning tuzilishi fikr mazmuni bilan organik bog'langan badiiy ahamiyatga ega bo'ladi. So'z semantikasida 2 xil ya'ni ingerent va adgerent konnotasiy amavjudligi ta'kidlab o'tilgan. Badiiy nutqda adgerent konnotasiya boshqa nutq uslublariga qaraganda kuchli ifodalangan bo'ladi. Nutqda qo'shimcha ma'no bo'yog'i nafaqat unli yoki undosh tovushlarning turli xil talaffuzida, balki supersegment vositalar yordamida ham faol ro'yobga chiqadi. Fonetik uslubiyat, ya'ni tovush material, bo'g'in, urg'u hamda intonasiya turli konnotativ ma'nolar ifodalay olishini alohida ta'kidlash lozim.

Badiiy adabiyot tilni o'rganish va tahlil qilishning ham nazariy ham amaliy masalalari ko'pdan buyon filologlarni qiziqtirib kelmoqda. Chunki muayyan til stilistikasining rivojlanishida milliy badiiy adabiyot tilining ahamiyati kattadir. Badiiy asar tilida keng qamrovli birliklar fonetik, leksik, grammatik va majoziy vositalarni kuzatish mumkin. Shu bilan birga ijodkorning so'z boyligidan o'ziga xos tarzda foydalanishi, morfologik shakllar va sintaksik qurilmalarni tanlashi va boshqa jihatlarida yozuvchilarning individual uslubi ham yuzaga chiqadi.

Xuddi tanganing ikki tomonini ajratib bo'lmaganidek, badiiy adabiyot tilini yoki badiiy asarning alohida bo'laklarga ajratib qarash o'zini oqlamaydi. Badiiy asar tilning lingvistik tahlilida ham yozuvchining muayyan til birliklaridan foydalanib, qanday ma'no yuzaga chiqarishi o'z-o'zidan e'tiborga olinadi. Faqat bunda o'sha til elementlarining kelib chiqish faktiga chuqurroq yondoshiladi. Shuning uchun yozuvchi uslubini yuzaga chiqaruvchi omillar xususidagi masalaga lingvistik aspektda yondashish o'rinli deb bilamiz. Shu bilan birga, o'rni bilan adabiy tahlilga ham murojaat qilamiz. Tilning rivojlanishi umumiy adabiy til darajasida doim beqiyosdir. Shunday ekan, bugungi davr ingliz va o'zbek adabiyotiga o'z hissasini qo'shayotgan ijodkorlar asarlarining tili va uslubini o'rganish muhim ahamiyatga egadir. Ishimizda ingliz va o'zbek adabiyoti namunalari misolida badiiy nutq individualligining lingvistik xususiyatlarini ta'minlovchi omillar tilning barcha sathlari doirasida o'rganiladi.

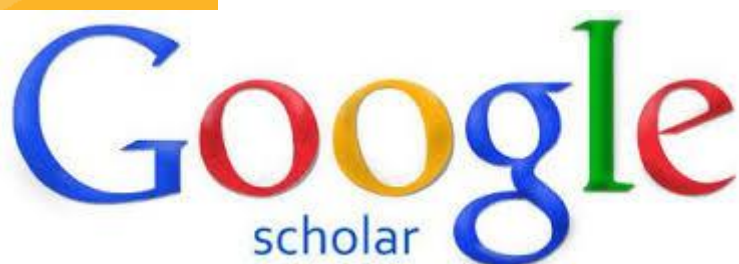
ADABIYOTLAR:

1. Abduazizov. A., Ayub G'ulomov. *Intonasiya haqida Ayub G'ulomov va o'zbek tilshunosligi// ToshDu ilmiy maqolalar to'plami.*-T.: 2004.,-B.9-11.
2. Abduazizov. A *O'zbek tili fonologiyasi va morfonologiyasi.*//Toshkent . O'qituvchi 1992-134b.
3. Abduazizov. A *Fonostilistik vositalarning o'rganilishiga doir*//*O'zbek tili va adabiyoti.* -T.: 1985 №2- B .24-28.
4. Abdullayev. A *Ma'no kuchaytirishning fonetik usuli*// *O'zbek tili va adabiyoti*, 1969, №2. 55-58-b.
5. Abdullayev. A *Hozirgi o'zbek tilida ma'no kuchaytirishning fonetik va morfologik usuli.* *Filol.fan.nomz.diss.* -T.: 1970. 122b.
6. Abdullayev. A *O'zbek tilida ekspressivlikning ifodalanishi.* -T.:*Fan*,1983. 88b.
7. Abdullayev. A *Ko'chirma gapli konstruksiyalar komponentlari o'rtasidagi intonatsion munosabat*// *O'zbek tili Grammatik qurilishi, leksikologiyasi va dialektologiyasi masalari SamDu ilmiy ishlar to'plami.V chiqish.*- Samarqand. 1976. -B.52.
8. Abdullayev F. *Cho'ziq unlilarning tabiati to'g'risida // Ozbek tili va adabiyoti.* -T.,1959-№3-B.44-46.
9. Abdurahmonov.X.,Maxmudov.N. *So'z estetikasi.* -T.: "Fan". 1981. 58 b.
10. Аванасьев . Р.И *Фонетика современного русского литературного языка.*N., 1965.-C.312.
11. Азнаурова . Э.С. *Очерки по стилистике слова.* -T.: Фан. 1973.
12. Айдарова.В.Н. *Фонетические средства стилистики* –Л.:1971б-C359-364.
13. Антимова. Д.Н. *Сопроводительный курс фонетики и интонации.* -M.:1977.C.46.
14. Арнольд.И.В *Стилистика современного английского языка.*- M., "Просвещение", 1990.- C.209-221.
15. Артемов .Е.А. *Об Интонеме*//*phon.Basel, no V.1965. 12-№34.*
17. Астафьева.И.М *Виды синтаксических повторов, их природа и стилистическое использование.* 1962-C.14-16.

LINGUISTICS

18. *Axmedova.N.SH. O'zbek tilida murojaat birliklarining semantic-konnotativ tadqiqi. Filol.fan.nomz.diss.avtireferati. T.2008-25b.*
19. *Ayub G'ulomov. O'zbek tilida urg'u. 1947.32b.*
20. *Балли. Ш. Французкая стилистика-М.,1961,с214.*
21. *Баришникова К.О.О Лингвистическом аспекте фоностилистических исследований.(звуки, слоговый акцент. Интонация).- Вильнюс. 1972-с267-278.*
22. *Boboxonova.L.T.Ingliz tili stilistikasi. –Toshkent. "O'qituvchi", 1995.140b.*

2030 UZBEKISTAN RESEARCH ONLINE
uzjournals.edu.uz

**"SCIENTIFIC REPORTS
OF BUKHARA STATE
UNIVERSITY"**

The journal was composed
in the Editorial and
Publishing Department of
Bukhara State University.

Editorial address:

Bukhara, 200117
Bukhara State University, main
building, 2nd floor, room 219.
Editorial and Publishing
Department.
[https://buxdu.uz/32-buxoro-
davlat-universiteti-ilmiy-
axboroti/131/131-buxoro-davlat-
universiteti-ilmiy-axboroti/](https://buxdu.uz/32-buxoro-davlat-universiteti-ilmiy-axboroti/131/131-buxoro-davlat-universiteti-ilmiy-axboroti/)
e-mail:
nashriyot_buxdu@buxdu.uz

Printing was permitted
29.04.2023 y. Paper format
60x84,1/8. Printed in express
printing method. Conditional
printing plate – 35,30.
Circulation 70. Order № 30.
Price is negotiable.
Published in the printing house
"Sadridin Salim Buxoriy" LLC
Address: Bukhara,
M.Ikbol street, 11